

Nr 34.

Av herr **Vennerström** m. fl., *om skrivelse till Kungl. Maj:t angående utrönande genom folkomröstning, huruvida folket önskar den monarkiska statsförfattnings bibehållande eller införande av republik.*

Två gånger, år 1912 och 1914 (andra riksdagen), har herr Carl Lindhagen, med instämmande av flera framskjutna socialdemokrater, väckt motion om republikens införande i Sverige. Denna motion mottogs både från höger- och vänsterhåll med starkt och ohöljt missnöje. Högern ville vägra den remiss. Liberalerna vägrade den realbehandling i konstitutionsutskottets utlåtande. Även ledande socialdemokrater funno den mycket otrevlig. Det förefaller sannolikt — säker kan man ju icke vara på någonting — att en liknande motion denna gång bör kunna påräkna ett sakligare och aktningsfullare mottagande.

Ty det är verkligen icke längre någonting utmanande och besynnerligt att vara republikan. Tvärtom är det snarare monarkin, vilken börjar te sig som utmanande och besynnerlig. Republiken börjar helt enkelt bliva mänsklighetens normala statsform. Övertygelsen, att den ärftliga monarkien är något med ett fritt och demokratiskt statsväsen oförenligt, omfattas nu av hela den europeisk-amerikanska kulturvärlden, ja i viss mån även den asiatiska, i lika stor omfattning som en gång i den lilla helleniska kulturvärlden under dess korta blomstringstid. Begreppet republik, res publica, håller rentav på att nu liksom under Roms storhetstid bliva liktydigt med begreppet stat.

Redan i sin första motion kunde herr Lindhagen erinra om republikanismens seger i Kina. Ungefär samtidigt hade Portugal blivit republik. Framför allt är det emellertid under senare delen av världskriget,

som monarkien sopats bort i stora delar av världen. I Tyska riket med alla dess delstater ha inalles 22 regerande furstehus nödgats abdikera. Samma öde har träffat kejsarhusen i Ryssland och Österrike-Ungern samt furstehusen i småstaterna Lichtenstein och — nu senast efter vad det synes — Luxemburg. Överhuvud har antalet suveräna monarkiska hus — om man till sådana räknar dem som upptagas i statskalendern — på tio år minskats från 47 till 19. Dessutom ha i två stater, Grekland och Bulgarien, den regerande monarken avsatts, ehuru statsformen icke ändrats. Vad särskilt angår monarkins blomma, kejsardömena, så utgjorde dessa ännu för trettio år sedan 7 stycken: Ryssland, Tyskland, Österrike, Brasilien, Kina, Japan, Indien. Nu återstå blott de sistnämnda, alltså existerar ej längre kejsardömet utanför Asien. Påfallande är, att de nya staterna, som hålla på att uppstå till följd av krigets resultat, synas tämligen genomgående anse den republikanska statsformen självfallen. Undantag har egentligen blott Finland gjort, och det torde vara en ganska allmän uppfattning, att nämnda land varken skördat ära eller glädje med sitt, sannolikt misslyckade, försök att skapa en monarki.

Skälet till denna världskatastrof för monarkin ligger i öppen dag. Herr Lindhagen har i sina motioner starkt betonat monarkins nära samband med kriget. Världens folk ha gripits av en lidelsefull övertygelse om detta samband. Världens folk ha i så stor utsträckning avsatt sina monarker, därför att de givit dem skulden till krigsutbrottet. Det kan också enligt vår mening icke råda något tvivel om att folken i stort sett hava rätt. Som socialister se vi i den med privatkapitalismens samhällskonstruktion oupplösligen förenade imperialistiska rovhungern den förnämsta orsaken till kapprustningarna och världskriget, men det synes oss uppenbart, att den monarkiska statsformen har en mycket dryg del av skulden. Vi anse det varken lämpligt eller för oss möjligt att fälla något omdöme över de stater, som gått med i världskriget, att avgöra om detta deras steg varit mer eller mindre rättfärdigat. Men vissa faktiska förhållanden ligga i öppen dag för alla. I ett av sina sista politiska tal uttalade herr Karl Staaff, att enligt hans mening skulden till krigsutbrottet måste ha legat hos något av de tre kejsardömena Österrike, Tyskland eller Ryssland. Så mycket är visst, att det var Österrike-Ungern, som utfärdade den första krigsförklaringen; att det var Tyskland som utfärdade den krigsförklaring, vilken gjorde kriget till ett *världskrig*; att det var Ryssland som utfärdade den mobiliseringsorder, varmed Tyskland motiverade sin krigsförklaring. Av de stater, som senare utan att därtill vara tvungna

ingripit i kriget, ha de flesta varit monarkier. Republiken Frankrike förklarade trots Elsass-Lothringen icke krig mot Tyskland, utan förhållandet var tvärtom. Republiken Förenta staterna ingrep först sent i kriget, utmanad av Tysklands barbariska undervattensbåtkrig och sökte först genom långvariga underhandlingar slita sina tvister med Tyskland.

Av de stater som icke deltagit i kriget märkas först de sydamerikanska republikerna, vilka visserligen i stort sett avbrutit de diplomatiska förbindelserna med den ena maktgruppen — den som enligt deras mening kränkt humanitetens bud — men blott undantagsvis aktivt medverkat i krigsoperationerna. Vidare några få europeiska stater, av vilka en, Schweiz, är republik och flertalet av de andra visserligen monarkier men sådana, där monarken har ringa eller ingen verklig makt. I en av de neutrala europeiska staterna hade verkligen monarken strax före krigsutbrottet på ett uppseendeväckande sätt framträtt med personlig maktutövning och detta just i samband med militärväsendet. Också tedde sig denna stats neutralitet vid mer än ett tillfälle osäker och det både inför dess eget folk och inför den europeiska opinionen. Denna stat var Sverige.

För visso vore det naivt att utan vidare anse alla monarkier för krigiska och alla republiker för fredliga. Så enkelt är sannerligen icke samhällslivet, att ett folk byter karaktär bara därför att det ändrar statsform. Man kan peka på enstaka republiker som Portugal, vilka röjt en viss iver att gå med i världskriget. Men i dessa stater är ock det republikanska statsskicket ungt och har ej kommit till stadga utan växlar ännu mellan revolution och diktatur. På detta sätt ligga också, även bortsett från världskriget, förhållandena i Syd- och Mellan-Amerika. I de fall, där det bakom republiken blott döljer sig en militärdiktatur, råda fortfarande krigiska tillstånd. Men i de fall, där det republikanska statsskicket börjat bliva levande verklighet, har ock, trots folkens lidelsefulla lynne och det drag av jäsande ungdom, som alltjämt vilar över världsdelen, freden blivit alltmer tryggad. »Kristus på Anderna», minnesmärket av den uppgörelse, som hedersamt löste en farlig tvist mellan Argentina och Chile, är en vacker symbol av denna nya fredsanda. Överhuvud är det påfallande, att just den amerikanska världsdelen, som är nästan genomgående republikansk, också varit och av allt att döma bliver fri från den inbördes rustningstävlan, som utgjort de europeiska folkens gissel.

Att de republikanska staternas övervägande fredlighet ingalunda härrör av en tillfällighet kan i detalj påvisas. Herr Lindhagen har i sina motioner pekat på det allbekanta faktum, som heter dynastipolitiken. De,

som trott på talet, att denna skulle vara gravlagd, ha i det nyss slutade världskriget fått en bister erinran om sin lättrogenhet. Faktiskt ha dynastiernas släktförbindelser gång på gång spelat en stor roll i det storpolitiska krigsspelet. Det tillmättes exempelvis mycken vikt, att Bulgarien styrdes av en tysktalande furste, att Rumänien först styrdes av en likaledes till börden tysk monark men sedan av en som genom giftermål var befryndad med England, och att Greklands konung var gift med tyske kejsarens syster. Sistnämnda fall har anförts som bevis på att monarkin kan verka för fred. Men sagde monarks tidigare deltagande i Balkan-krigen vittnar om att det ingalunda var någon principiell fredskärlek, som låg till grund för hans neutralitetspolitik, utan blott omöjligheten att få strida på den sida han önskade. För övrigt ligger det något farligt och onaturligt däri, att fred eller krig, d. v. s. många liv eller död, skall avhänga av något så tillfälligt och godtyckligt som konungahusets släktförbindelser. Att även vad Sverige angår dylika släktförbindelser tillmätts en icke obetydlig roll i diskussionen om vår neutralitets bärkraft, torde icke vara okänt.

I själva verket lär det icke just nu vara många i vårt land, som önska en personlig kungamakt. Frågan gäller faktiskt endast, om vi böra hava en namnkonung eller ingen konung alls. Men det är faktiskt ytterligt svårt att göra en konung till namnkonung. Det är nästan omöjligt att skriva en monarkisk författning så, att härskaren icke kan ingripa, om han vill. Det är också stridande mot människonaturen, att en, som till namnet fått högsta makten i ett land, skulle helt avstå från att utöva makt och godvilligt förbliva en konstitutionell nolla. Det kan möjligen gå i England, där folk och konungahus genom långvarig vana förvärvat sig en i hela världen enastående förmåga att hålla innehåll och form i sär. Men även där ha vissa politiska spekulationer — naturligtvis högerspekulationer — anknutit sig till konungens person, och under kriget har författaren H. G. Wells, en av de mest uppmärksammade förbådarne av den nya värld, som mänskligheten vill se uppstå ur krigets blodsvågor, energiskt tillbakavisat den gängse föreställningen, att det i England ej skulle finnas några republikaner. Även i ett land som Danmark, där ock folk- eller åtminstone riksdagsväldet ansetts säkert befestadt, har konungamakten också i senare tid flera gånger, senast vid frågan om landstingets upplösning i och för den stora författningsformen, ingripit i konservatismens intresse.

Här i Sverige är borttagandet av konungens verkliga makt en ännu

långt svårare uppgift. Hos oss liksom fordom i Tyskland är det personliga kungadömet genom traditionens makt ovanligt fast inrotad. »Sveriges historia är dess konungars», lyder en välkänd programsats, som delvis verkligen är sann och delvis, genom den uppfattning som våra historieböcker inpräntat i folket, kommit att te sig sannare än den förtjänar. Frihetstiden, den tid då man verkligen sökte inskränka kungamakten till en namnstämpel, har — i hög mån med orätt — för flertalet av vårt folk framstått som Sveriges värsta förnedringstid. I själva verket använde kungamakten även under denna tid gärna de tillfällen, som erbjödos till personlig maktutövning — oftast till landets skada — och gav sig ingen ro, innan den återfått den makt, som sedan inom kort ledde Sverige till branten av dess undergång.

Även efter 1809 har faktiskt personlig maktutövning varit en tradition inom konungahuset. Denna skarpa konflikt mellan den liberala oppositionen och Karl XIV Johan, som gjorde första hälften af 1800-talet till ett i inrikespolitiskt hänseende mycket upprört skede, bottnade i monarkens böjelser att regera personligt efter tycke och smak och icke efter grundlagarna. Det är bekant, att Sverige under Karl XV genom monarkens personliga maktutövning var nära att ryckas in i krig. 1906 kastades den Staaflska regeringen ur sadeln och kom högern mot folkmajoritetens mening till makten, därför att konungen vägrade fungera som konstitutionell monark. Genom konungens personliga maktutövning under februardagarna 1914, sorgliga i åminnelse, hejdades för årtal den demokratiska utvecklingen och påtvingas Sveriges folk en orimlig härordning.

Men även om konungen skulle vilja avstå från all politisk makt, så är därmed visst icke givet, att monarkin skulle sakna inflytande på samhällslivet. Herr Lindhagen har framhållit det starka sociala inflytande, kungadömet utövar. Låt vara att detta inflytande äger rum utanför politikens direkta område, det blir icke därigenom mindre betydelsefullt och det även fast indirekt i politiskt avseende. Kungamakten vill först och sist vara en militär institution. Vid högtidliga tillfällen uppträda de kungliga personerna städse i uniform, nu till och med mer än förr, sedan den gamla stassen med krona och mantel i demokratiens namn degraderats från rangen af klädedräkt till en slags rumsprydnad eller teaterdekoration, exempelvis vid riksdagens öppnande. Tack vare denna militäriska ståt inpräntas i undersåtarnes sinnen den uppfattningen, att militären är rikets högsta stånd och det militära yrket rikets förnämligaste, en uppfattning, som gifvetvis måste inverka på krigs- och militärpolitiken. Näst militären

är den högre byråkratien, som närmast får omkretsas monarken och anses som dennes naturliga omgivning. Detta bidrager till att understryka den skillnad mellan högre och lägre statsjänare såsom två olika klasser, vilken i sin mån utgjort ett viktigt stöd för olikställigheten och orättvisan inom samhället. Vidare ingjutes på detta sätt hos ämbetsmannakåren föreställningen, att den står i monarkens personliga tjänst och följaktligen måste hylla hans nästan alltid högersinnade, personliga åskådning. Slutligen må man ock uppmärksamma det förbund mellan monarki och stor kapitalism, som åtföljt feodalsamhällets öfvergång till kapitalistsamhälle. Konungadömetts innehavare äro av böjelse, intressen och ohindrad vana tjänstvilliga redskap åt de ekonomiskt maktägande i det kapitalistiska samhället. Det föll sig helt naturligt, att, när första gången ofrälse personer skulle upptagas i hovtjänst, man därtill valde högt uppsatta bolagsmän. Med andra ord, monarkins inflytande innebär, att börd och uniform, höga värdigheter och stora rikedomar men icke arbete och människovärde få gälla som det avgörande för en medborgares plats i samhället.

Hela hovinstitutionen verkar i samma riktning. Den innebär, att den högsta syssla, som överhuvud kan tänkas, består i de kungliga individernas personliga uppvaktande och betjäning. Än värre är dock att just ett genomfört konstitutionellt eller, som man ock säger, inskränkt kungadöme, samhällets högste och mest ansedde man överhuvud ej får företaga något som helst nyttigt arbete. Han får endast å statens vägnar äta festmiddagar och hålla tal, vilka senare dessutom icke få äga den personliga prägel, som ensam gör tal värda att höras. Det är ingen tillfällighet, att det konstitutionella kungadömet har sin stamort just i England, ty till denna stora nations brister brukar man just räkna dels det sociala snobberiet, dels uppfattningen att samhällets högst uppsatte varken behöva eller ens böra arbeta. Slutligen blir en dylik kunglig toppdekoration på statsbyggnaden i förhållande till dess nytta orimligt dyr, en synpunkt som ej får glömmas i ett litet och fattigt land, vilket just nu mer än någonsin måste ha lärt sig inse den statliga lyxens fördärvlighet.

Den enda invändning, som den liberale reservanten i 1912 års konstitutionsutskott, herr Mauritz Hellberg, framställde mot herr Lindhagens republikmotion, gick ut på att svenska folkets flertal ännu icke var republikanskt sinnat. Samma åsikt ligger väl bakom de socialdemokratiska reservanternas dunkla yttrande av år 1914, att förutsättningarna för monarkins i och för sig önskvärda afskaffande ännu icke synas vara för handen. Numera torde dock var och en erkänna eller i alla fall veta, att

stämningen och ställningen bland folket är en helt annan. Men ehuru vi ej hysa minsta tvifvel om svenska folkflertalets republikanska sinnelag, anse vi dock klokt och rimligt, att folket först direkt får säga sin mening, innan riksdagen besluter en så genomgripande författningsändring. Vi ansluta oss alltså till socialdemokratiska arbetarpartiets under höstens demonstrationer ställda krav, att frågan om republik och monarki hän-skjutes till allmän folkomröstning. Vi göra det så mycket hellre, som det socialdemokratiska vänsterpartiet redan på sin konstituerande kongress upptagit folkomröstningsinstitutet på sitt politiska program. Detta institut kan ej på ett lämpligare sätt börja tillämpas än i en dylik fråga, som gäller hela statsförfattningens grundprincip.

När det sedan blir fråga om huru republiken skall organiseras, äro två vägar möjliga: dels det amerikanska systemet, dels det schweiziska. Det amerikanska systemet kännetecknas av att presidenten är folkvald och har en betydande makt. Han har veto mot folkförsamlingens beslut, låt vara att den senare kan övertästa honom med $\frac{2}{3}$ majoritet. Han ut-övar vidare hela den verkställande makten. Han väljer själf sina minist-rar, vilka ej äro ansvariga inför folkförsamlingen. Han företräder med ett ord sagt folket i vida direktare och verksammare mån än riksdagen (kongressen). I Schweiz däremot är presidenten blott en ordförande i ministären. Ministären, förbundsrådet, väljes af riksdagen, förbunds-församlingen på tre år; därefter väljer förbunds-församlingen en av förbunds-rådets medlemmar till dess president på ett år. Denne sistnämnde är alltså en minister bland ministrar, låt vara den främste, och är liksom hela ministären nära avhängig av riksdagen.

Både det schweiziska och det amerikanska folket känna, åtminstone inom vidsträckta folklager, en stolthet öfver sitt regeringssystem, en stolthet som är svenska folkets breda lager mycket främmande. Schweiz har vunnit en, med hänsyn till landets litenhet och bergighet, beundransvärd mate-riell och andlig förkovran och har på ett mäterligt sätt förstått att, runt omgivet av mäktiga krigande makter, i fred rida ut världskrigets stormar. Förenta staterna äro i detta nu världens rikaste och mäktigaste nation, och detta resultat härrör i någon mån av det sätt, varpå vissa dess presi-denter styrt landet. Presidentämbetet har visst icke blifvit någon stadig-varande diktatur, men i kritiska tider har presidenten kunnat i sin person samla folkets vilja och kraft på ett sätt, som ingen monark, allra minst en konstitutionell, förmår. Så har fallet varit med landets mest frejdade presidenter, en Washington, en Lincoln, en Wilson.

Frågan är då, om den schweiziska eller den amerikanska formen är att föredraga för Sveriges vidkommande. Därvidlag kan då erinras om att Sverige liksom Schweiz är ett litet land. Till förmån för den amerikanska republikformen kan visserligen anföras, att den låter sig ganska lätt införliva med vår regeringsform, vilken ju faktiskt är byggd på samma maktfördelningens grundsatser som den amerikanska och åtminstone indirekt haft denna till förebild. Men den schweiziska republiken passar bättre till de parlamentariska grundsatser, vilka av Sveriges demokrati under de allra senaste åren förts fram till seger.

Det finns ock vissa mellanformer mellan Amerikas och Schweiz' system. Det slutgiltiga avgörandet, vilket system Sverige skall välja, behöver dock ej träffas förrän det principiella avgörandet skett rörande frågan republik eller monarki.

Ett svenskt avgörande till förmån för republiken skulle säkerligen utöva stor inverkan i våra grannländer. Att det i Norge, och det ej blott inom det manstarka socialdemokratiska partiet, rått stort missnöje med den monarkiska statsform, som folket blott under en känsla av tvång ansåg sig böra godtaga, är väl bekant. Att även i Danmark den republikanska tanken är aktuell och levande visar exempelvis ett nyligen hållet tal av den framstående, det regerande radikala partiet tillhörige politikern Slengerik. Man kunde rent av tänka sig, att Nordens tre folk gjorde en gemensam hemställan till sina monarker att samtidigt nedlägga sina kronor i sina folks händer. På detta sätt skulle ombytet av regeringssätt lättast kunna ske. De konungar, som frivilligt återgävo sina folk den fulla och öppet erkända friheten att styra sig själva, de skulle inför historien stå i ett vida ärorikare ljus än flertalet av sina företrädare.

Som bekant känner ej Sveriges författning folkomröstningsinstitutet. Statsrättsligt kan därför ej en folkomröstning avgöra frågan. Men enligt vår mening måste riksdagen och regeringen känna det som en plikt att vidtaga de åtgärder, som fordras för republikens införande, i fall folket förklarar sig önska detta. Vi erinra om att fast en statspåbjuden folkomröstning aldrig ägt rum i Sverige, så har dock en dylik på Sveriges begäran anordnats i Norge, i och vid unionsupplösningen. När man påtvingar ett annat land folkomröstning, borde man icke rimligtvis kunna gå emot samma instituts införande i Sverige. I enlighet med vår uppfattning om allmänna rösträtten kräva vi alltså, att folkomröstningen måtte omfatta samtliga myndiga män och kvinnor över 21 år, vilka ej stå under annans målsmanskap.

Då denna fråga av oss fördes på tal vid 1919 års lagtima riksdag invändes såväl i konstitutionsutskottet som i riksdagen, att en folkomröstning ej vore förenlig med nuvarande konstitutionella praxis. En folkomröstning i detta fall skulle på en smygväg införa folkomröstningsinstitutet vid sidan av vår författnings bestämmelser. Vi ha i motionen som vår uppfattning uttalat, att rent statsrättsligt en folkomröstning ej kan avgöra frågan. Men den fordrade folkomröstningen är en rådgivande, ej en beslutande folkomröstning. Beslutanderätten vilar alltjämt i författningsenlig ordning hos riksdagen. Före sitt avgörande beslut vidtager riksdagen blott den åtgärden att inhämta befolkningens mening om saken. Vår författning känner icke något hinder mot en sådan rådfrågning. Om man låte dylika konstitutionellt formella betänkligheter vara avgörande, så skulle Sveriges riksdag, när en förbudslag för riksdagen framlägges, vara förhindrad att före det slutliga avgörandet inhämta folkets mening om densamma. En dylik konsekvens av ett sådant formalistiskt resonnemang torde riksdagen icke vara benägen att taga. I Norge har man under 1919 i förbudsfrågan föranstaltat en folkomröstning efter samma schema, som vi nu begära för att utröna folkets uppfattning om den monarkiska och den republikanska statsformen.

Vi hemställa sålunda,

att riksdagen måtte hos Kungl. Majt anhålla om utarbetande och föreläggande för riksdagen av en provisorisk lag angående omröstning av alla män och kvinnor över 21 år i och för utrönande, om folket önskar den monarkiska statsförfattningens bibehållande eller införande av republik.

Stockholm den 16 jan. 1920.

Ivar Vennerström.

H. Hansson.

Alfr. Werner.

Ernst Hage.

C. O. Johansson.

O. W. Lövgren.

K. J. Karlsson.

Sten Berglund.

